

ÇEVRE OKURYAZARLIĞI

Hüsniye AKILLI¹

1. GİRİŞ

Sanayi devrimi, kentleşme, tarımın endüstrileşmesi ve tüketim kalıplarının değişmesi gibi etkenlere bağlı olarak çevre sorunlarının küresel etkilerinin giderek arttığı, ekosistemlerin taşıma kapasitesinin zorlandığı, iklim krizinin etkilerinin derinleştiği, bu nedenle de çevresel sürdürülebilirliğe dair endişelerin yaygınlaştığı bir yüzyıl içindeyiz. Bu sorunların yegâne kaynağını insan faaliyetlerinin oluşturduğu, insan türünün yeryüzünün jeolojik yazgısında belirleyici hale geldiği antroposen çağ olarak da ifade edilen bu yüzyıl, yalnızca yıkıcı değil aynı zamanda yapıcı yönde etik sorumluluk ve kolektif dönüşüm çağını da temsil etmektedir. Bu dönüşümün odağındaki en etkili araçlardan birini de bireylerin düşünce kalıplarında ve davranışlarında kilit rol oynayan ‘eğitim’ oluşturmaktadır. Bu çalışmanın konusunu oluşturan okuryazarlık ise eğitimin hem temel dayanağını hem de nihai amacını; çevre okuryazarlığı ise tarihsel evrimi itibarıyla çevre eğitiminin ulaşmayı hedeflediği temel yeterliliklerden birini oluşturmaktadır.

Türk Dil Kurumu Sözlüğünde (2025) okuryazar; “okuma yazması olan, öğrenim görmüş (kimse); okuryazarlık ise “okuryazar olma durumu” olarak tanımlanmaktadır. Genel olarak en yalın haliyle “bir dilin sembolik ifadelerini dile getirebilme” biçiminde belirtilebilecek okuryazarlık kavramı günümüzde çok daha geniş bir çerçevede ele alınmaktadır. 1946 yılından bu yana ‘herkes

¹ Doç. Dr., Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, hakilli@nny.edu.tr, ORCID iD: 0000-0003-3709-965X

CO'nun öncülüğünde Sürdürülebilir Kalkınma için Eğitim stratejileri doğrultusunda çevre okuryazarlığı, sürdürülebilirlik odaklı bir eğitimin temel bileşeni olarak yeniden konumlandırılmış; sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle yoğun biçimde ilişkilendirilmiştir. 2015 sonrası olarak nitelendirilen son dönemde, 2030 sürdürülebilir kalkınma amaçları ve dijital gelişmelerin şekillendirdiği bir eğitim sürecine geçilmiştir. İklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik, ekolojik ayak izi gibi konular ön plana çıkmış eğitim çalışmaları dijital teknolojiler aracılığıyla küresel ölçekte erişilebilir duruma gelmiştir. Çevre okuryazarlığı zaman içinde sadece çevresel konuları değil, siyasal, ekonomik, sosyal ve dijital olmak üzere farklı alanları da kapsayan, bireyleri sürdürülebilirlik bilinciyle donatması beklenen çok boyutlu bir yeterlilik alanı haline gelmiştir. Sonuç olarak çevre okuryazarlığının temelleri çevre eğitimiyle atılmış, çevre okuryazarlığı uluslararası toplantılar ve gelişmeler neticesinde yön bulmuş ve güçlenmiş ve sürdürülebilirlik paradigmasının yaygınlaşmasıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Eğitim başlığı, 17 sürdürülebilir kalkınma amacından birini oluşturmakla birlikte, diğer tüm amaçlara ulaşmanın da temel aracı ve dönüştürücü gücü olarak önemli bir role sahiptir. Bu nedenle bu hedeflere etkin biçimde ulaşabilmek için, çevre okuryazarlığının eğitim sistemleri içinde çok iyi biçimde tasarlanarak yapılandırılması elzemdir. Bu çerçevede formel eğitim modellerinin ötesine geçilerek çok aktörlü, disiplinlerarası ve iş birliğine dayalı yönetim modelleri desteklenmeli; bireylerin sadece bilgi sahibi olmaları değil, aynı zamanda çevresel sorunlara karşı eylem yetkinliklerinin artırılması hedeflenmelidir. Ülkemiz özelinde özellikle sürdürülebilirlik okuryazarlığına ilişkin akademik literatür zenginleştirilmeli, müfredat ve eğitici yeterlilikleri gözden geçirilmelidir. Ayrıca, öğrencilerin karar alma süreçlerine aktif katılımını teşvik eden, yerel ekosistemleri yakından tanımalarına ve çevreyle bütüncül ilişkiler kurmalarına olanak veren uygulama temelli öğretme yöntemlerinin yaygınlaştırılması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Alada, A., Gürpınar, E., & Budak, S. (2012). Rio Konferansı üzerine düşünceler. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (3–4–5), 93–108.
- Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu Türkiye Milli Komisyonu (2022). *Sürdürülebilir Kalkınma için Eğitim*. <https://www.unesco.org.tr/Pages/14/52/Sürdürülebilir-Kalkınma-İçin-Eğitim>
- Birleşmiş Milletler. (2012). *İstedğimiz gelecek: Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (Rio+20), Rio de Janeiro, Brezilya, 20-22 Haziran 2012: Konferans çıktısı*. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. http://www.surdurulebilirlikkalkinma.gov.tr/wp-content/uploads/2016/06/Future_We_Want.pdf
- Caldwell, L. K. (1996). *International environmental policy* (3rd ed.). Duke University Press.

- Coyle, K. (2005). *Environmental literacy in America: What ten years of NEETF/Roper research and related studies say about environmental literacy in the U.S.* The National Environmental Education and Training Foundation. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED522820.pdf>
- Décamps, A., Barbat, G., Carteron, J. C., Hands, V., & Parkes, C. (2017). Sulitest: A collaborative initiative to support and assess sustainability literacy in higher education. *The International Journal of Management Education*, 15(1), 138–152. <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2017.01.006>
- Duarte, A. J. O., & Sivieri-Pereira, H. O. (2023). Multidimensional environmental education. *The Brazilian Journal of Environmental Education*, 18(4), 416–437. <https://doi.org/10.34024/rev-bea.2023.v18.14795>
- Earth Day Network. (t.y.). *Teach-in toolkit*. <https://www.earthday.org/teach-in-toolkit/>
- Gram-Hanssen, K. (2012). Sustainable lifestyles. In *The international encyclopaedia of housing and home* (pp. 117–123). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-047163-1.00557-9>
- Hollweg, K. S., Taylor, J. R., Bybee, R. W., Marcinkowski, T. J., McBeth, W. C., & Zoido, P. (2011). *Developing a framework for assessing environmental literacy*. North American Association for Environmental Education. <http://www.naaee.net>
- International Union for the Conservation of Nature. (1948). *Established at Fontainebleau, 5 October 1948*. <https://iucn.org/sites/default/files/2022-05/1948-001.pdf>
- International Union for the Conservation of Nature. (1970). *International working meeting on environmental education in the school curriculum, Nevada*. <https://portals.iucn.org/library/sites/library/files/documents/Rep-1970-001.pdf>
- International Union for the Conservation of Nature. (1980). *World conservation strategy: Living resource conservation for sustainable development* (Prepared by the IUCN with the cooperation of the UNEP, WWF, and in collaboration with the FAO, UNESCO). <https://portals.iucn.org/library/efiles/documents/wcs-004.pdf>
- Lear, L. (2000). *Silent Spring*. <https://www.rachelcarson.org/>
- Marcinkowski, T., Shin, D., Noh, K., Negev, M., Sagy, G., Garb, Y., McBeth, B., Hungerford, H., Volk, T., Meyers, R., & Erdoğan, M. (2012). National assessments of environmental literacy. In K. C. Burns, S. F. Rehner, & L. M. Schwab (Eds.), *Environmental education: Principles and practice across the globe* (pp. 201–230). Springer. https://doi.org/10.1007/978-94-007-2253-8_14
- McBeth, W., Hungerford, H., Marcinkowski, T., Volk, T., & Meyers, R. (2008). *National environmental literacy assessment project: Year 1, final report*. https://www.noaa.gov/sites/default/files/legacy/document/2019/Jun/Final_NELA_minus_MSELS_8-12-08.pdf
- Pallemarts, M. (1997). Stockholm'den Rio'ya uluslararası çevre hukuku: Geleceğe doğru geri adım mı? (B. Duru, Çev.). *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 52(1), 613–632. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001995
- Rome, A. (2010). The genius of Earth Day. *Environmental History*, 15(2), 194–205. <https://doi.org/10.1093/envhis/emq036>
- Roth, C. E. (1992). *Environmental literacy: Its roots, evolution, and directions in the 1990s*. ERIC Clearinghouse for Science, Mathematics, and Environmental Education. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED348235.pdf>
- Sanchez, S.-J., Piedrahita Guzman, Y., Sosa-Molano, J., Robertson, D., Ahern, S., & Garza, T. (2025). Systematic literature review: A typology of sustainability literacy and environmental literacy. *Frontiers in Education*, 10, Article 1490791. <https://doi.org/10.3389/feduc.2025.1490791>
- Stapp, W. B. (1969). The concept of environmental education. *Environmental Education*, 1(1), 30–31. <https://doi.org/10.1080/00139254.1969.10801479>
- T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı. (2004). *Dünya sürdürülebilir kalkınma zirvesi: Johannesburg uygulama planı*. Ankara.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2022b). *Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (Johannesburg, 26 Ağustos- 4 Eylül 2002)*. https://www.mfa.gov.tr/dunya-surdurulebilir-kalkinma-zirvesi_johannesburg_-26-agustos--4-eyul-2002_tr.mfa?utm_source

- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2022a). *Birleşmiş Milletler Çevre Programı*. <https://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-cevre-programi.tr.mfa>
- The Belgrade Charter: A Framework for Environmental Education. (1975). <https://www.eusteps.eu/wp-content/uploads/2020/12/Belgrade-Charter.pdf>
- The Global Development Research Center. (t.y.). *Tbilisi declaration (1977): Intergovernmental Conference on Environmental Education*. <https://www.gdrc.org/uem/ee/tbilisi.html>
- Türk Dil Kurumu. (2025). *Türk Dil Kurumu sözlüğü*. <https://sozluk.gov.tr/>
- United Nations Conference on Environment and Development. (1992). *Agenda 21*. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2005). *International implementation scheme for the UN Decade of Education for Sustainable Development (2005–2014)*. *UNESCO International Science, Technology & Environmental Education Newsletter*, 30(1–2). <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000140147>
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2016). *Global action programme on education for sustainable development: Information folder*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000246270>
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2022). *Berlin declaration on education for sustainable development: Learn for our planet, act for sustainability*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381228>
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2025a, February 11). *Literacy: What you need to know*. <https://www.unesco.org/en/literacy/need-know?hub=401>
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2025b). *ESD-Net: Global network on Education for Sustainable Development (ESD)*. <https://www.unesco.org/en/sustainable-development/education/esd-net>
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2014). *Shaping the future we want: UN Decade of Education for Sustainable Development (2005–2014) final report*.
- United Nations Environment Programme. (t.y.). *UN Environment strategy for environmental education and training*. <https://www.unep.org/about-un-environment/policies-and-strategies/un-environment-strategy-environmental-education-and>
- United Nations General Assembly. (2002). *Resolution 57/254 of the United Nations General Assembly: United Nations Decade of Education for Sustainable Development*. <https://docs.un.org/en/A/RES/57/254>
- United Nations. (1973). *Report of the United Nations Conference on the Human Environment: 5–16 June 1972, Stockholm*. United Nations Publications.
- United Nations. (1982). *World charter for nature*. <https://ejc.orfaleacenter.ucsb.edu/wp-content/uploads/2018/03/1982.-UN-World-Charter-for-Nature-1982.pdf>
- United Nations. (1992). *Report of the United Nations Conference on Environment and Development*. https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf
- United Nations. (2022, December). *Rio+20: United Nations Conference on Sustainable Development*. <https://sustainabledevelopment.un.org/rio20>
- Wals, A. E. J., & Benavot, A. (2017). Can we meet the sustainability challenges? The role of education and lifelong learning. *European Journal of Education*, 52(4), 404–413. <https://doi.org/10.1111/ejed.12250>
- Wood, H. W. (1985). The United Nations World Charter for Nature: The developing nations' initiative to establish protections for the environment. *Ecology Law Quarterly*, 12(4), 977–996. <http://www.jstor.org/stable/24112833>
- World Commission on Environment and Development. (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development: Our common future*. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>